

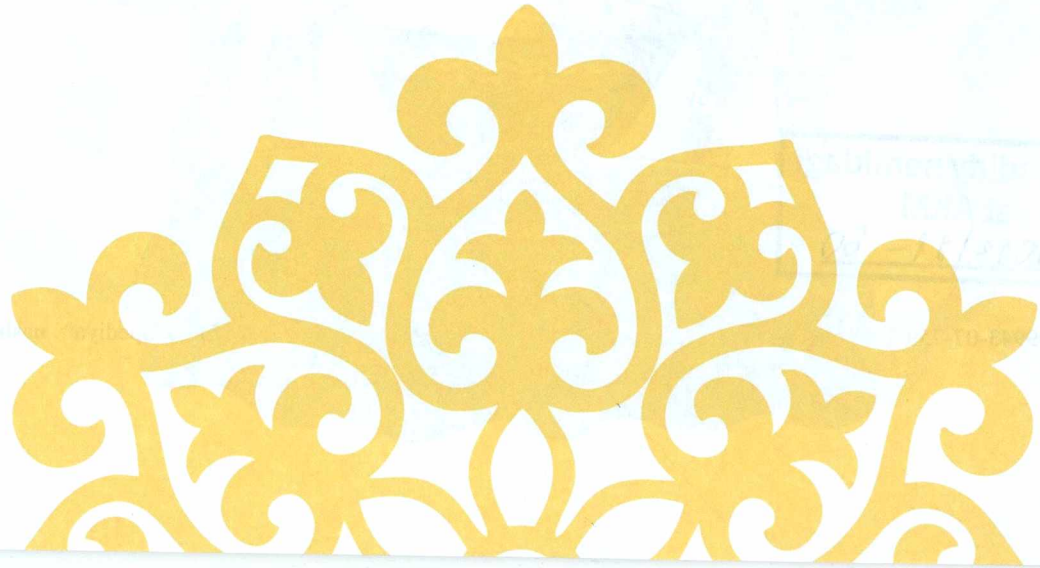
Ўзбек
xalq ertaklari

SHOH PIYOLASI

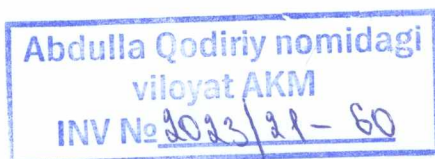
SHOH PIYOLASI

Ertaklar xalq og'zaki ijodining eng boy va rang-barang janrlaridan biridir. Ular sodda va tushunarli bo'lgani uchun har qanday kitobxon ongiga tez yetib boradi. Ertaklarda xalqning kelajakka bo'lgan ishonchi, adolatning adolatsizlik ustidan g'alabasi, yorug'likning zulmatni yengishi, ozod va baxtiyor hayotga erishish g'oyalari yorqin obrazlar orqali tasvirlanadi. Yaramas odatlar, noma'qul illatlar tanqid ostiga olinadi, mardlik, epchillik, dovyuraklik, mehnatsevarlik, halollik, vafodorlik, saxiylik kabi g'oyalar ulug'lanadi.

Kichkintoylar o'zlari tinglagan yoki o'qigan ertaklari yordamida atrof olam bilan tanishib, nima yaxshi-yu nima yomonligini bilib o'saveradilar.

O'ylaymizki, bu kitobcha ham bolajonlarimizning doimiy hamrohiga aylanadi, ularni ezgulik sari yetaklashga xizmat qiladi.

SHOH PIYOLASI

O'tgan zamonda Qo'qon tomonda bir podsho yashagan ekan. Uning bitta-yu bitta piyolasi bor ekan. Yer yuzini ming marta aylanib chiqsangiz ham bunaqangi piyola topilmas ekan. U shu qadar chiroyli ekanki, qorong'i tunni oy nuri kabi yoritar ekan. Podsho piyolani tilla sandiqning ichida saqlar ekan. U turgan uyning atrofida bir qancha qo'riqchilar turar ekan. Podshoning choy ichkisi kelsa, ishonchli odamini yuborib, piyolasini olib keltirar ekan. Xizmatkor tilla sandiqni ochib, uning ichidan jonon piyolani olib podshoga topshirar ekan. Podshoning qo'lidagi piyolaga kanizaklar hurmat bilan choy quyib turar ekanlar.

Podsho har gal choy ichayotganda uni aylantirib tomosha qilar ekan. Kunlardan bir kuni podsho xizmatkoriga piyolani keltirishni buyuribdi. Xizmatkor piyolani olib kelayotganida oyog‘i qoqilib, qo‘lidagi piyola chil-chil bo‘lib sinibdi. Podshoning g‘azabidan qo‘rqan xizmatkor o‘sha vaqtning o‘zida saroydan qochib ketibdi. Podsho uni qancha kutsa ham xizmatkor kelmabdi. Uni topib kelgani bir necha odam yuboribdi. Ular ham qaytmabdi. Podsho vazirini yuboribdi, vazir ketayotib yo‘lda sinib yotgan jonon piyolani ko‘ribdi. „Ha, gap bu yoqda ekan, nega shu chog‘gacha ketgan odamlar qaytib kelmaydi desak, piyolani sindirib qo‘yib, podshodan qo‘rqib qochib ketishgan ekan. Agar qochmaganlarida podsho ularni shafqatsizlarcha o‘ldirib yuborgan bo‘lar edi. Men ham podshoga borib bu haqda aytsam o‘ldirib yuborar, kel, bo‘lgancha bo‘lar“, deb vazir piyola siniqlarini yerdan terib olib, podshoning oldiga boribdi-da:

– Shohim, g‘azablanmang, bir hodisa ro‘y beribdi, – debdi.

Podsho:

– Qanday hodisa, tezroq ayt! – degan ekan, vazir:

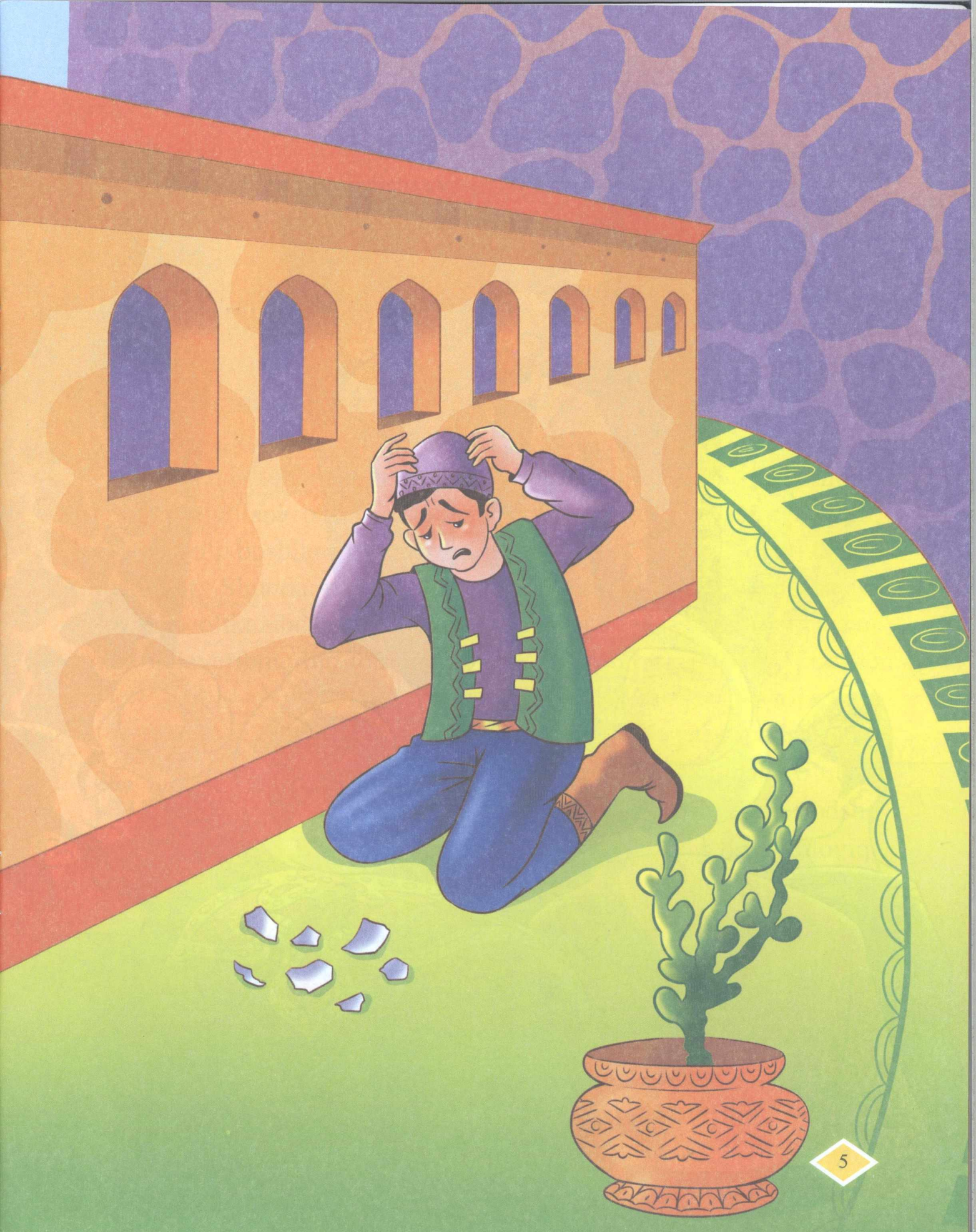
– Bir qoshiq qonimdan kechsangiz aytaman! – debdi.

Podsho:

– Kechdim, ayt! – debdi.

Vazir:

– Taqsir, piyolangiz sinibdi. Xizmatkor piyolani olib kelayotganda qoqilib ketib sindirib qo‘yibdi. Keyin u g‘azabingizdan qo‘rqib qochib ketibdi. Qolgan odamlar ham qo‘rqib g‘oyib bo‘libdilar. Mana piyolangiz! – deb piyola siniqlarini podshoga topshiribdi. Piyolasining siniqlarini ko‘rgan podsho darg‘azab bo‘libdi. Uni sindirgan xizmatkorni topib kelishni buyuribdi. Ammo uni hech

– Yana biror yerda kulol qoldimi? – deb so‘rabdi. Shunda olomon ichidan bir kishi chiqib:

– Taqdir, falon qishloqda qirqta kulol bor, lekin ular hali yaxshi kulollar qatoriga qo‘shilmagan. Shuncha nomdor kulollar nima bo‘ldi-yu, endi ular nima bo‘lar edi. Ulardan umid qilmasangiz ham bo‘ladi, – debdi.

Podsho ularni ham chaqirtiribdi. Navkarlar zo‘rg‘a tirikchilik qilib yurgan qirq kulolni podsho huzuriga keltiribdi. Podsho ularga siniq piyolani ko‘rsatib:

– Mana shu piyolani tuzatsangiz ham tuzatasiz, tuzatmasangiz ham tuzatasiz! – debdi.

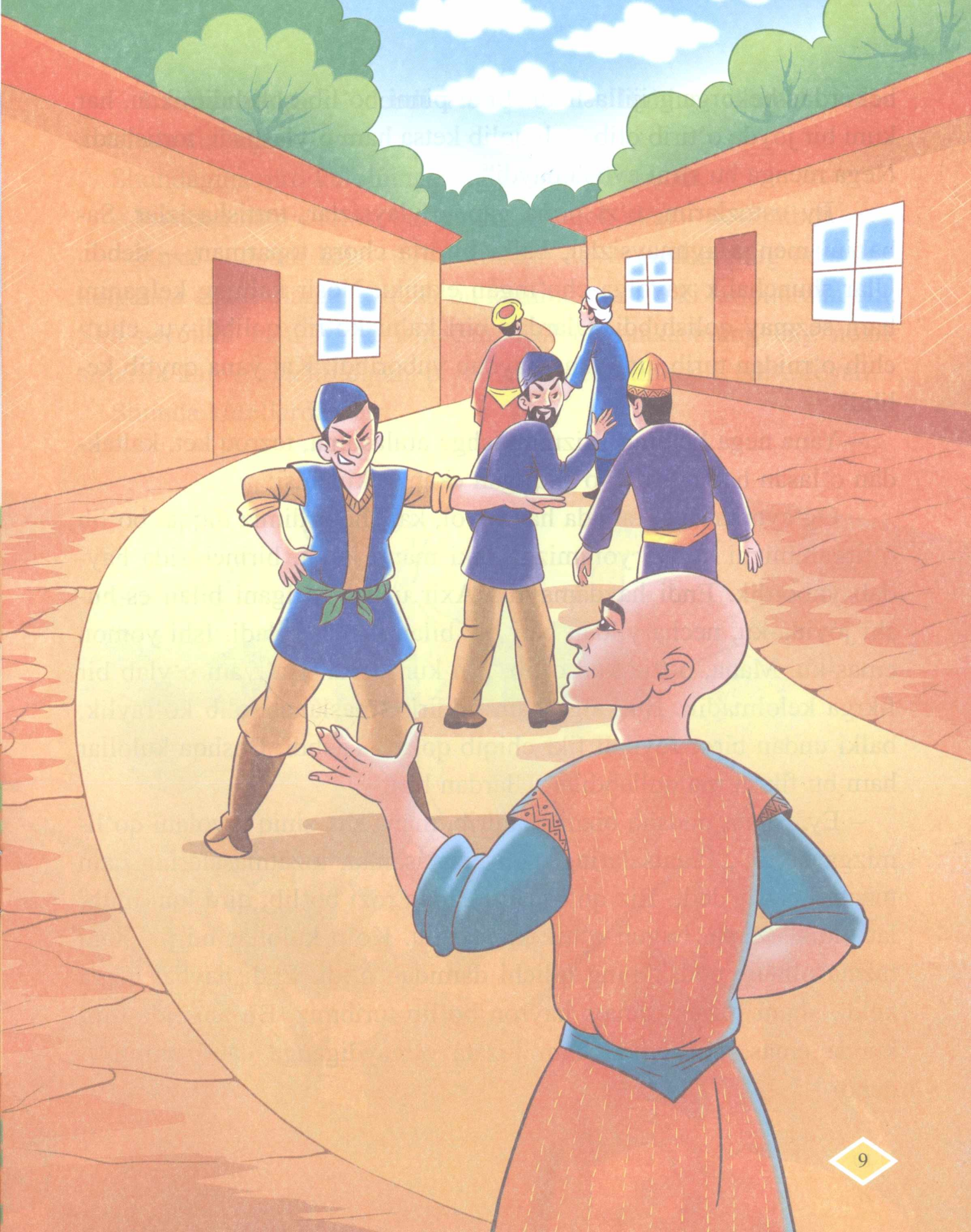
Shunda qo‘rquvdan titrab turgan kulollar:

– Bu ish bizning qo‘limizdan kelmaydi, ammo harakat qilamiz, – deb, piyolani olib qishloqqa jo‘nab ketibdilar. Ular yo‘lda:

– O‘ziga ishongan usta kulollar nima qildi-yu, biz nima qilar edik, – deyishibdi. Ular qishloqqa yetib borgach, uzoq maslahatlashibdilar, lekin piyolani tuzatish chorasini qancha o‘ylasalar ham topa olmabdilar. Qirq kulolning ichida Nosir kal degan shogird bola bor ekan. Kulollarning tortishib turgani ustiga kelib qolibdi va ularga qarab:

– Ey ustalar, nega diqqat bo‘lasizlar, nima gap? – deb so‘rasa, ular:

– Bor, toshingni ter, ishing bo‘lmasin. Qulog‘ingning tagida shavla qaynatmasimizdan jo‘nab qol! – deb uni haydab yuboribdilar. Oradan o‘n besh kun o‘tibdi, Nosir kal yana ustalarning xunob bo‘lib qovoq-tumshuq solib o‘tirganini ko‘ribdi: „Ajabo, bularga nima bo‘ldi ekan, jin tegdimi, qiladigan ishlarining tayini yo‘q-ku,

bekordan bekorga g'ijillashadi. Jinni-pinni bo'lib qolishdimikan, har kuni bir joyda o'tirib olib, och qolib ketsa ham o'ylashadi, tortishadi. Nega menga bu sirni aytishmaydi“.

– Ey ustozlarim, o'zi nima gap, o'ylaysizlar, tortishasizlar. Sababini menga aytmaysizlar, balki birorta chora toparman, – debdi. Ular shunchalik xayolga cho'mgan ekanki, Nosir kalning kelganini ham sezmay qolishibdi. Ulardan biri kalni ko'rib qolibdi-yu, cho'chib o'rnidan turib, uni yana haydab yuboribdi. Kal yana qaytib kelibdi.

– Yana nega kelding. Bizning ishga aralashma, tezroq ket, kaltakdan o'lasan hozir, – deb o'shqirgan ekan, ikkinchisi:

– Og'aynilar, har kallada har xayol, kal shogirdimiz diqqat bo'lib o'tirganimizni ko'rib yonimizga ikki marta keldi, birinchisida haydab yubordik. Endi haydamaylik. Axir u kal bo'lgani bilan es-hushi joyida-ku, necha yildan beri biz bilan ishlab keladi. Ishi yomon emas-ku. Mana, o'ttiz kun o'tib, o'n kun qoldi. Haliyam o'ylab bir fikrga kelolmadik. Bu kalga ham bildirib, maslahat solib ko'raylik, balki undan biror foydali fikr chiqib qolar, – debdi. Boshqa kulollar ham bu fikrni ma'qullabdilar. Ulardan biri:

– Ey, Nosir, podsho bizni chaqirib, mana shu siniq piyolani qo'limizga berib, „Tuzatsalaring ham tuzatasanlar, tuzatmasalaring ham tuzatasanlar“, dedi. Biz qo'rqqanimizdan rozi bo'lib, qirq kun muhlat oldik. Mana, bugun o'ttiz kuni o'tdi. Ko'p kulollar bu piyolani tuzata olmay, podshoning qilichi damidan o'tdi. Endi navbat bizga keldi, shuni tuzata olmay, hayron bo'lib turibmiz. Bu ahvolda qirq kunda emas, qirq yilda ham tuzata olmaydiganga o'xshaymiz, – debdi.

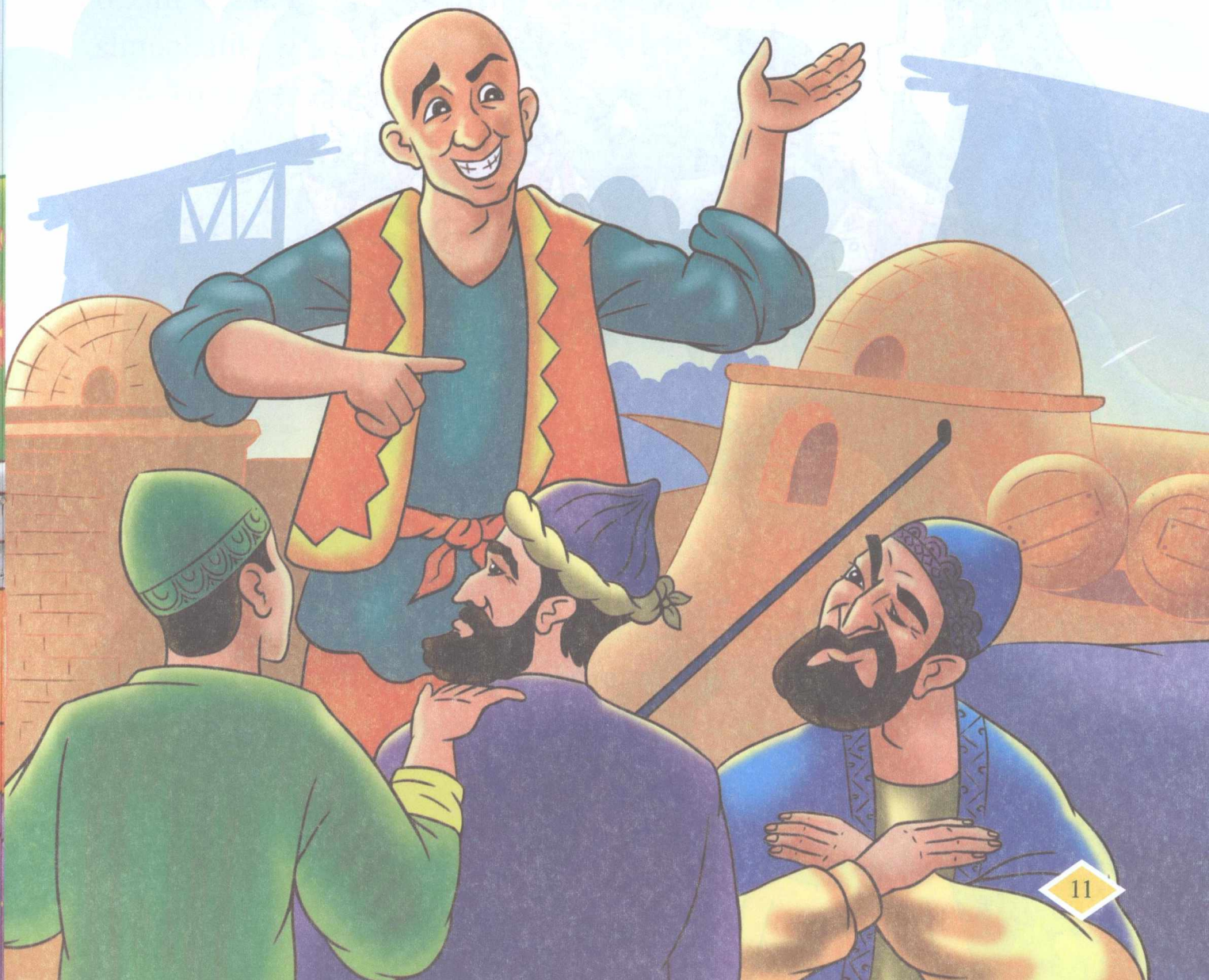
– Unday bo‘lsa, – debdi Nosir kal. – Buning chorasini men aytaman sizlarga.

Shundagina qirq kulolning rangiga qon yuguribdi.

– Rostdan ham chorasi bor degin, aytaqol, uka! – deyishibdi.

– Rost! – debdi kal. – Qirq kundan keyin podshoning odamlari kelganda sizlar ularga: „Mana bu kalning otasi eski kulollardan edi. Shu piyolani ham o‘sha ishlagan. Kal bu otakasbning eng nozik sirlarini ham o‘rganib olgan, piyolani shu tuzatmoqchi edi“, deysiz

Shunda kulollardan biri:

– Shu kal o‘lgurga bittangiz otingizni bera qoling, – deb podshoning odamlariga yalinib-yolvoribdi. Podshoning navkarlaridan biri otiga kalni mindirib, o‘zi uning orqasiga mingashibdi. Otliqlar saroyga kirib borishibdi. Podsho qarasa, eng ishongan, hurmatli kishisi bir kalni otga mindirib, o‘zi uning orqasiga mingashib kelayotgan emish.

Bu holatdan podshoning achchig‘i kelib:

– Ha, la’nati! Seni nima jin urdi. Mening obro‘yimni to‘kib bu nima qilgan ishing! Bu kalni nega saroyga olib kirding, – debdi.

– Ey hurmatli podshohim, – debdi navkar. – Kechirsinlar, bu kalni bir maqsad bilan olib keldik.

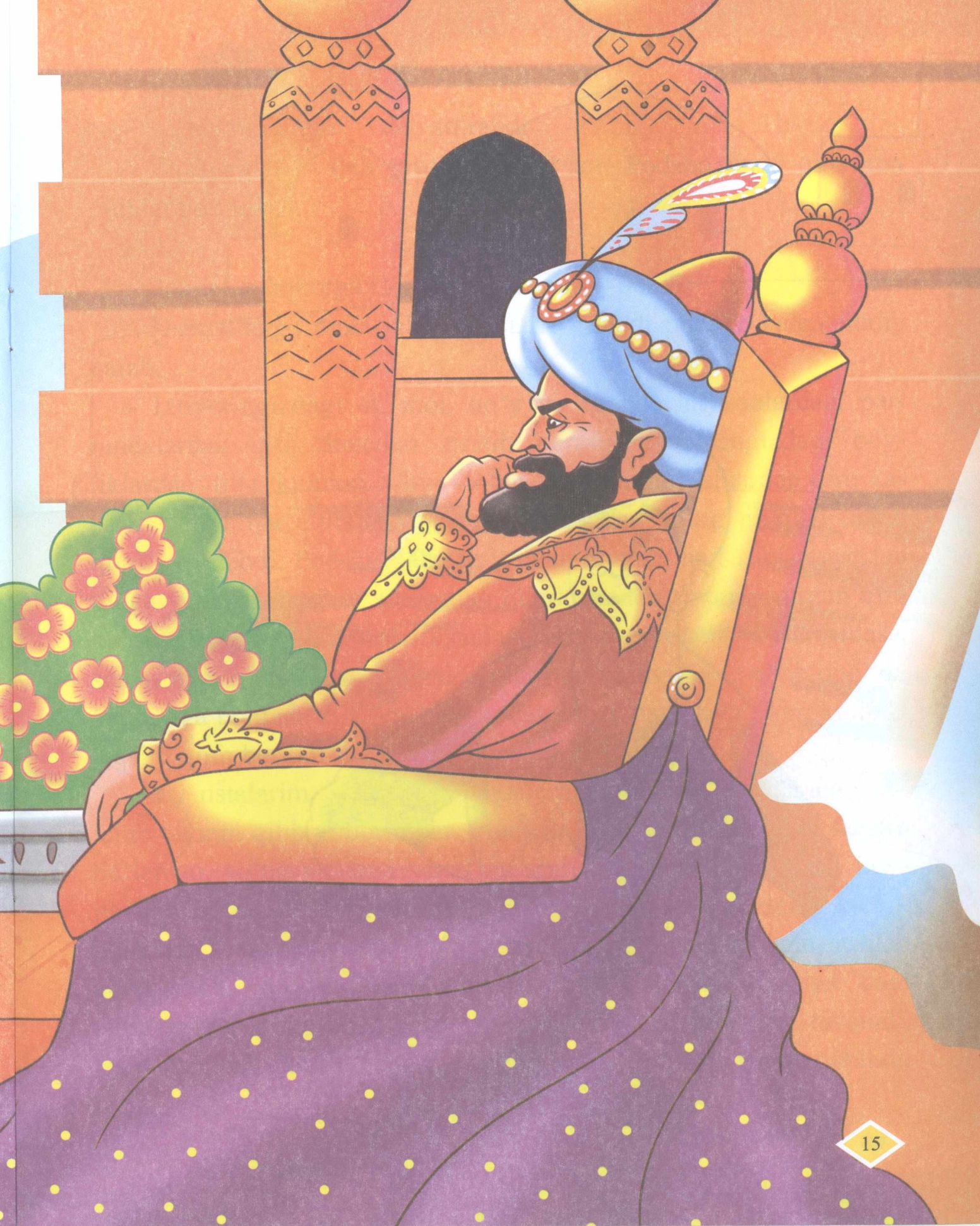
– Qanday maqsad? – deb so‘rabdi podsho.

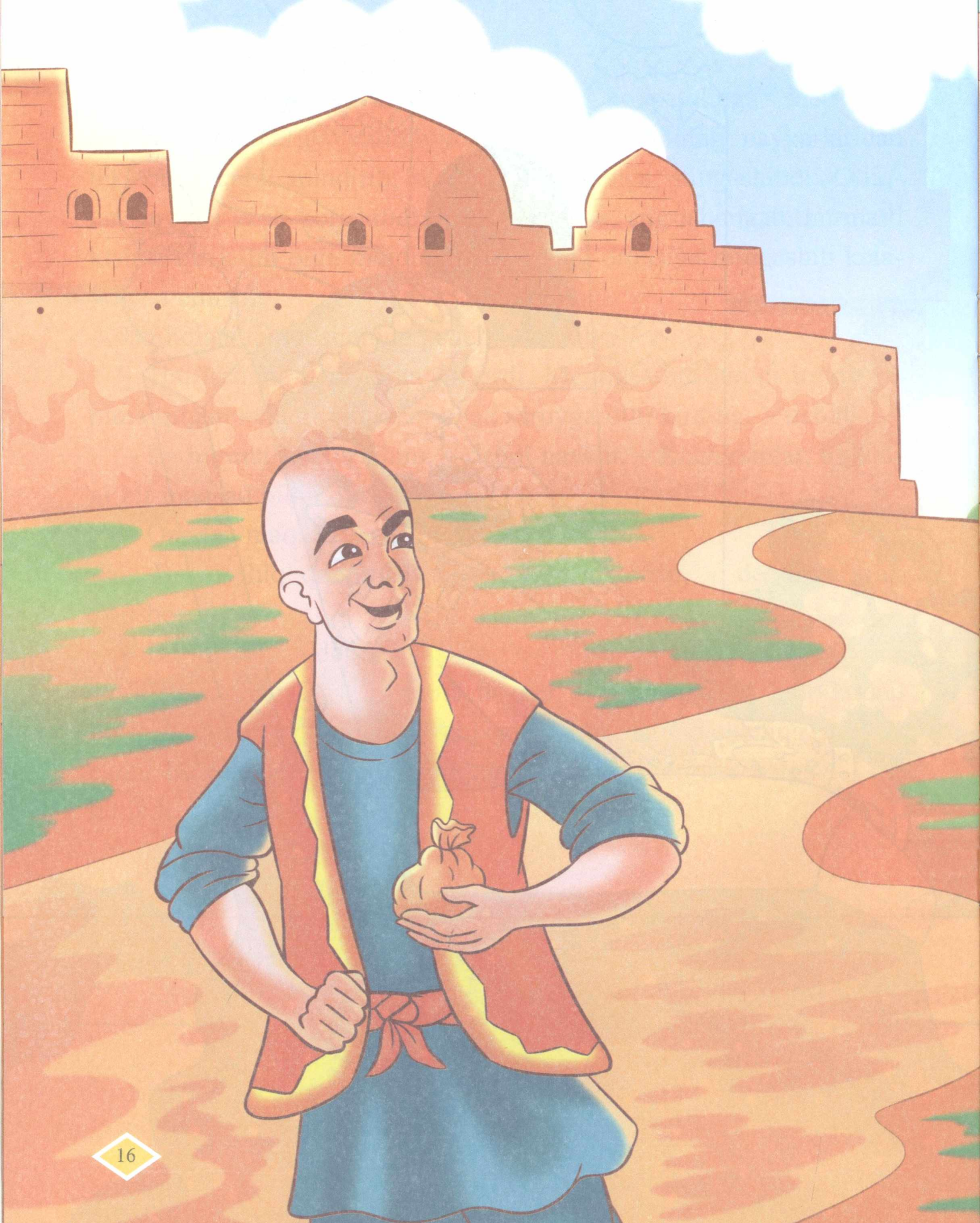
– Bir qoshiq qonimdan kechsangiz aytaman, – debdi navkar.

Podsho:

– Bo‘ldi, ayt! – debdi.

– Bu kalning otasi, – debdi navkar, – eng mashhur kulollardan bo‘lgan ekan, piyolangizni ishlagan kishi ham o‘shaning o‘zi ekan. Bu qirq kulol piyolangizni tuzata olmasdan shu kalga beribdi.

Podsho kalga qarab:

– Tuzata olasanmi? – deb so‘rabdi.

– Tuzataman, – deb javob beribdi kal. Podsho unga qirq kun muhlat beribdi.

Kal:

– Bekordan bekorga tuzataveramanmi? – debdi.

– Xizmatingga nima talab qilasan? – debdi podsho kalga jiddiy qarab.

– Ixtiyoringizdagi ot, mol, qo‘y va boshqa hayvonlardan, par-randalardan qirq donadan ajratib berasiz. Xazinangizdagi boy-liklardan: tilla, kumush, oltin va har xil qimmat toshlardan qirq xa-chirdan uyimga eltib berasiz, ana o‘shandan so‘ng piyolani talab qilasiz, – debdi. Podsho kalning istagan hamma narsasini tayyorlab uyiga yetkazib beribdi. O‘limdan qutuldik, deb sevinib yurgan qirq kulolga podsho: „Kalga kafilsanlar. Agar u piyolani tuzata olmasa, senlar ham o‘lasanlar“, deganida ular ham tashvishga tushib qolibdi. Kal uyiga borgandan keyin podshodan olgan narsalarini qirq kulolga taqsim qilib beribdi-da, ularga shunday debdi:

– Ey ustalarim, shu olgan narsalaringizni qirq kun ichida yeb-ichib tamom qilib yuboringlar. Men qirq kun ichida piyolani tuzatib bo‘laman, so‘ng sizlarga yana bir umr tamom bo‘lmaydigan boy-lik olib beraman. Xotirjam bo‘linglar! – debdi. Kal o‘zining kichik hujrasida yashayveribdi. Piyola siniqlarini esa tokchaga tashlab qo‘yganicha qo‘liga ham olmabdi. Uni tuzatish xayoliga ham kelmay, beparvo yuraveribdi. Kulollar esa, „U piyolani tuzatadi, tashvishlanish kerak emas“, deb xursand bo‘lib yuraverishibdi.

Oradan yigirma kun o‘tgach kulollar: „Kal qurg‘ur piyolani tuzatdimi, yo‘qmi“, deb xabar olgani uning hujrasiga borishibdi. Ichkari-ga kirishsa, kal bemalol yonboshlab yotgan emish. Piyola esa hali ham tokchaga qanday qo‘yilgan bo‘lsa, shunday chang bosib yotgan emish. Ular bu holatga hayron bo‘lishib:

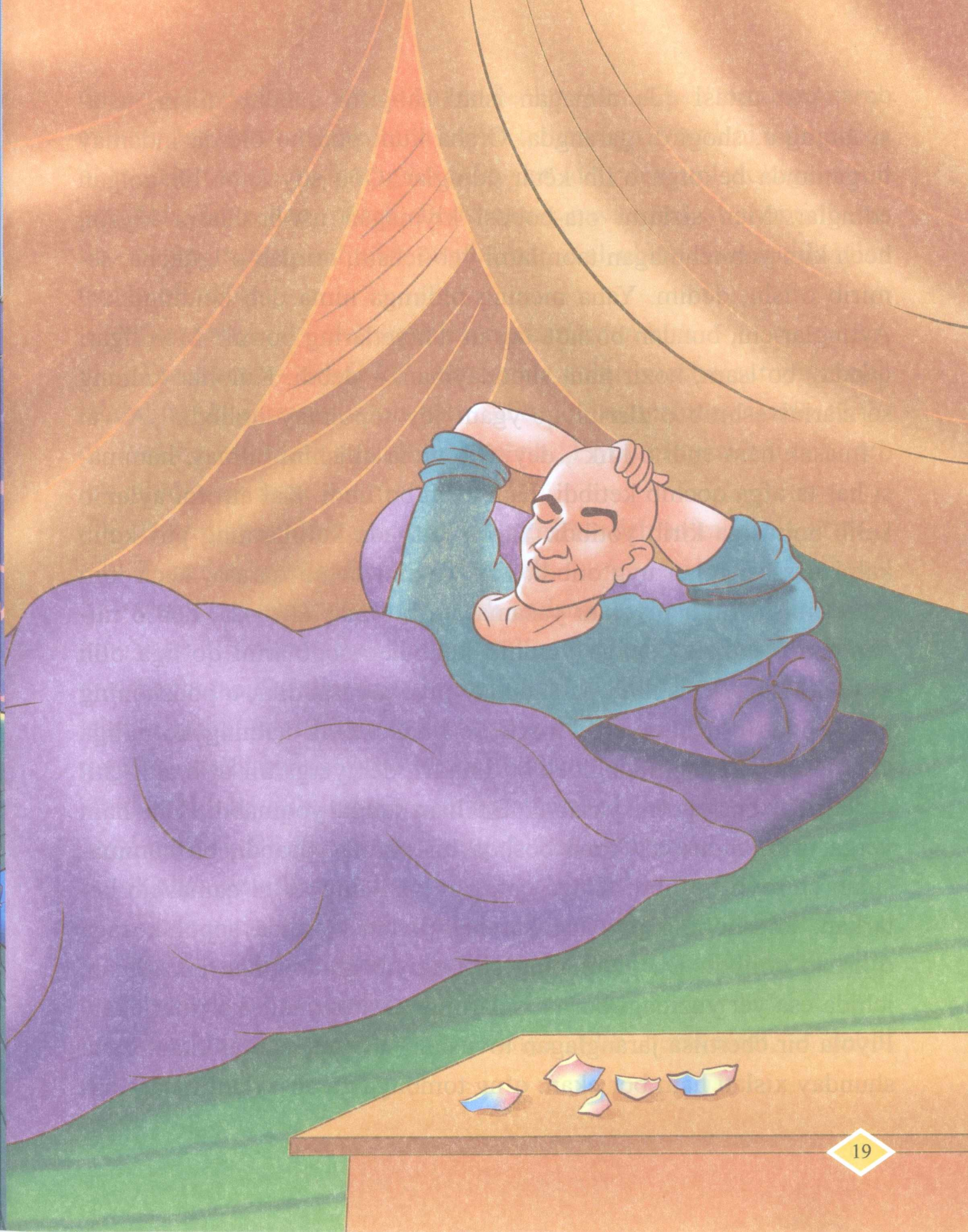
– Ho‘, Nosir, piyolani tuzatmabsan-ku, qachon tuzatasan? – debdi.

– Bir kun tuzataman-da, – debdi kal, – sizlar bemalol ayshingiz-ni qilib yuraveringlar! Kulollar ortiqcha gapirib o‘tirmay, hujradan birin-ketin chiqib ketibdilar. Oradan qirq kun ham o‘tibdi. Kechqu-run kulollar kalning hujrasiga kiribdilar. Qarasalar, kal hali ham cho‘zilib yotgan emish.

– Badbaxt kal, – debdi kulollardan biri g‘azablanib, – piyolani hali ham tuzatmadingmi? Tur o‘rningdan, tuzat!

– Tuzataman-da, – debdi kal pinagini buzmay o‘rnidan turib ular-ga ko‘rpacha solarkan. Kulollar o‘tirishibdi.

– Xo‘sh, – debdi kal, – odam degan biroz o‘ylashi kerak-da, siz-lar mening ustam, men sizlarga shogirdman. – Bu gapni eshitish bi-lan qirq kulolning yuragi shuv etib ketibdi. Kal so‘zida davom etib:

– Axir ustasi qila olmagan ishni shogirdi qanday qilsin, ustasi tarang-u, shogirdi garangda. O‘sha kuni podsho oldida indamay turganimda bekorga o‘lib ketar edinglar. Qoq suyak bo‘lib qolgan edinglar. Men sizlarni ota-bobosi kiymagan ust-boshlarni kiysin, hech kim yeb-ichmagan taomlarni yeb-ichsin, oriqlab o‘lguncha, semirib o‘lsin, dedim. Yana mening oldimga nima deb keldingizlar? Aytinglar-chi, bundan boshqa tag‘in tuhmatlaring bormi? Men ilgari qanday bo‘lsam, hozir ham shundayman, – debdi. Kulollar kalning so‘zlarini eshitib o‘zlarini qo‘ygani joy topolmay qolibdi. „Avval o‘lmasak ham endi o‘ldik“, deyishib nima qilishini bilmay, hammasi har tarafga qochib ketibdi. Kun kech bo‘libdi. Kal atrofni aylanib kelib hujrasiga kirib yotibdi. Yarim kechada kulollarning piri kelib kalni hassasi bilan uyg‘otibdi. Kal ko‘zini ochib qarasa, hech kim yo‘q emish. Endi piyolani yasamasam bo‘lmas ekan-da, deb o‘rnidan turib, muzdek suvga yuvinib kelibdi. Asboblarini qo‘liga olib astoydil ishga kirishibdi. U shunday piyola yasabdiki, u podshoning piyolasidan o‘n baravar chiroyli bo‘libdi. Lekin kalning ko‘ngliga yoqmabdi. „Ko‘nglimdagidek bo‘lmadi“, deb yerga bir urib chil-chil qilibdi-da, boshqasini yasabdi. Bu ham kalga yoqmabdi. Uni ham yerga urib sindiribdi. Yana boshqa bir piyola yasabdi, bu hammasidan chiroyli bo‘libdi. Unga qaragan kishining ko‘zi qamashib ketarkan. Podshoning piyolasi kalning piyolasi oldida sopol kosaga o‘xshab qolibdi. Bu piyolaning sirti ajoyib gullar bilan bezatilgan, ichida esa yer yuzidagi bor narsalarning aksi tovlanib ko‘rinar ekan. Piyola bir chertilsa jaranglagan tovushini hamma eshitar ekan. Yana shunday xislati ham bor ekan: o‘ng tomonga qarab aylantirilsa, xud-

di o‘zidek piyoladan yettita paydo bo‘lar ekan. Chap tomonga qarab aylantirilsa yettita piyola bitta bo‘lib qolar ekan. Piyolani kal qo‘liga olib: „Ha, mana bu ko‘ngildagiday bo‘ldi“, deb uni dokaga o‘rab qo‘yibdi. Tong ham otibdi. Podshoning navkarlari ot choptirib kelib, to‘g‘ri kalning eshigini taqillatibdi. Kal ularni xursandlik bilan qarshi olibdi.

– Tuzatdingmi? – deb so‘rabdi navkarlardan biri.

– Tuzatdim, – debdi kal. Navkarlar kalni podsho saroyiga olib ketibdilar. U saroyga borib taxt oldida otdan tushmay qarab turibdi. Podsho kalning xursandligini ko‘rib „Piyolani tuzatibdi-da“, deb ich-ichidan sevinib:

– Tuzatdingmi, kal, yo tuzatmadingmi? – deb so‘rabdi.

– Tuzatdim, podshohim, – debdi kal.

– Qani, bo‘lmasa ol-chi! – debdi podsho. Kal otdan tushib, dokaga o‘ralgan piyolani podshoning qo‘liga topshiribdi. Podsho piyolani ochayotganida unga tirnog‘i tegib ketibdi. Piyola shunday jaranglabdiki, uning tovushi butun saroyga yoyilibdi. Saroy ahli bu qanday tovush, deb hang-mang bo‘lib qolibdilar. Podsho piyolani oq doka ichidan olib ko‘rishi bilanoq, uning chiroyiga, gul bilan ishlanishiga qoyil qolibdi. Boshi osmonga yetgan shoh vaziridan:

– Kalga nima bersak ekan? – deb so‘rabdi.

– Hech narsa berish kerak emas, podshohim, – debdi vazir.

– Axir, – debdi podsho, – bu piyolani aytganimizdan ziyoda qilib tuzatib keldi, unga biror narsa berish kerak-da.

– Kal bunaqa piyolani har kimga qilib beraveradi, – debdi vazir.

– Nima qilamiz bo‘lmasa, – debdi podsho.

– Nima qilar edik, shu piyoladan ikkita edi. Birini yo‘qotib o‘g‘ri-ni topa olmagan edik. Ikkinchisini esa sindirib qo‘ygan edik. Mana o‘g‘ri ham topildi. O‘g‘ri mana shu kal ekan. Bu kal bizdan siniq pi-yolani tuzatgani olib, o‘rniga o‘g‘irlab ketgan piyolani keltirib berdi, deb „Jallod, ushla!“ desangiz bo‘ldi. Shu bilan siz ham tinch-u, biz ham tinch. Piyolani tuzatmasidan avval ham bir qancha narsalar be-rib yuborgan edingiz.

– Gaping to‘g‘ri, men bunga bir ko‘rsatib qo‘yay, – debdi podsho va taxt atrofida yig‘ilgan odamlarga qarab:

– Bizning piyola aslida ikkita edi, bittasini o‘g‘irlatib qo‘y-gan edik. O‘g‘ri topilmagan edi. Bittasi esa sinib qolgan edi. Ho-zir o‘g‘rini topdik, o‘g‘ri qarshimizda bezrayib turgan mana shu kal ekan. Singan piyolani tuzatish maqsadida olib, o‘rniga o‘g‘ir-lagan piyolasini keltirib beribdi. Piyola mana! Jallod, ol o‘g‘ri-ning kallasini! – deb qichqiribdi. „Qilichimiz qonsiragan, bormisan qurbon“, deb jallodlar qilichlarini yalang‘ochlab kelishibdi. Kal-ning qo‘l-oyog‘ini bog‘lab, so‘yish uchun yotqizishibdi. Shu payt kal:

– Ey podshohi olam, bir iltimosim bor, – debdi.

– Qanday iltimosing bor, o‘g‘rida iltimos nima qilsin, – debdi po-dsho biroz o‘ylanib. – Qani, iltimosingni ayt-chi, vaqt o‘tmasin.

– Iltimosim shuki, – debdi kal. – Qo‘limni sal bo‘shatishsa, ba-ribir qochib keta olmayman. Ikki og‘iz so‘zim bor, aytsam, so‘ng-
ra o‘ldirsangiz armonim yo‘q. Podsho buyrug‘i bilan kalning qo‘lini bo‘shatib qo‘yibdilar.

– Ey podshohi olam, – deb so‘z boshlabdi kal. – O‘sha qo‘lingizdagi piyolangizni menga bersangiz, men o‘lim oldida uni bir marta qo‘limga olib tomosha qilsam, keyin o‘lsam ham armonim yo‘q. Podsho piyolani kalning qo‘liga beribdi. Kal piyolani qo‘liga olib u yoq-bu yog‘ini aylantirib ko‘rib, tomosha qilib podshodan so‘rabdi:

– Ey taqsir! Shu piyola o‘zingiznikimi?

– Ey badbaxt, albatta o‘zirniki! – deb javob beribdi podsho.

– Piyolangiz nechta edi? – deb so‘rabdi kal.

– Ikkita edi, – debdi podsho.

– Bittasi o‘g‘irlangan, bittasi singan edi, shundaymi? – deb so‘rabdi kal.

– Shunday, – debdi podsho.

– Tag‘in yolg‘on chiqib qolmasin? – debdi kal.

– Rostini aytmay, yolg‘onni aytamanmi, rost! – deb javob beribdi podsho.

– Tag‘in yolg‘on chiqib qolmasin? – deb takrorlabdi kal.

– Hoy, la‘nati o‘g‘ri, men rost aytmay, yolg‘on gapirarmidim. Gapni ko‘p cho‘zma, piyolam ikkitadan ortiq emas edi.

– Ey xaloyiq, eshiting! Podshoning piyolasi ikkita bo‘lib, biri o‘g‘irlangan-u, ikkinchisi singan ekan, – debdi kal. Har tomondan „Eshitdik, eshitdik“, degan tovushlar kelibdi. Shunda kal qo‘lidagi piyolani o‘ng tomonga burgan ekan, bitta piyola yettita bo‘lib qolibdi. Podsho, vazir va saroyga yig‘ilgan kishilar hayron bo‘lib qolibdilar. Kal xotirjamlik bilan podshoga qarab:

– Ey podshohi olam, mana bu singan piyolangiz, buni siz oling! Mana bu yo‘qolgan piyolangiz, buni vaziringizga bering. Mana

bu piyola xotiningizga, bunisi qizingizga, mana bulari esa bittadan vaziringizning xotini bilan qiziga. Mana bu qolgan bittasini singlingizga bering, – deb yettita piyolani qator qilib tizib qo'yibdi. Buni ko'rgan podshoning beti qizigan tandırdek qizarib, yer yorilmabdi-yu, yerga kirib ketmabdi. Xalq oldida sharmanda bo'lgan podsho g'azablanib, vazirining kallasini oldiribdi.

– Nosir kalni ozod qilib yuboringlar, – debdi va unga zarbof kiyimlar, qimmatbaho narsalar berib, uyiga xursand qilib jo'natib yuboribdi. Kal qishloqqa qaytib borib, podshodan olgan in'omlarini kulollarga bo'lib beribdi. Aytishlaricha, uning hunarini shogirdlari hozir ham davom ettirayotgan ekan.

82(50')
X 22

Shoh piyolasi / [Matn]: ertak. – Toshkent:
„Ensiklopediya“ nashriyoti MChJ, 2022 y. – 24 bet.

ISBN 978-9943-07-759-1

UO'K 398.21(=512.133)
KBK 82(50')

RASSOM:

SHOHRUX TOSHTURDIYEV

Ўzbek xalq ertaklari

„Ensiklopediya“ nashriyoti
Toshkent – 2022

Muharrir *Sunnat Xo'jaahmedov*
Badiiy muharrir *Shohrux Toshturdiyev*
Kompyuterda sahifalovchi *Shahnoza Sobirova*

Bosishga ruxsat etildi 25.10.2022. Bichimi 84×108¹/₁₆.
„Times New Roman“ garniturası. 16 kegl.
Hisob-nashriyot tabog'i 1,05.
Adadi 10 000 nusxa. Buyurtma № 830-22.

„Credo Print“ MChJ kitob fabrikasida chop etildi.
Toshkent shahar, Bog'ishamol ko'chasi. 160.

Toshkent shahar, Chilonzor tumani,
Muqimiy ko'chasi, 178-uy.

Ensiklopediya_nashriyoti_MU2021

Ensiklopediya_nashriyoti

ISBN 978-9943-07-759-1

9 789943 077591